

OPANCAREVA KCI

Josip Eugen Tomić

Josip Eugen Tomić

I.

Je li od vas već tko bio u Požegi, šijačkoj metropoli*? Grad taj leži u prekrasnoj dolini koju već Rimljani zвахu zlatnom dolinom: »vallis aurea«*. Poslije ljutih turskih ratova, i poslije kuge što je pod konac minuloga vijeka bjesnjela u Požegi, spade taj grad na kojih 700 kuća, premda je u svom cvijetu bivši brojio 50.000 kuća, kako neki kažu. I na tom dakle gradu ispuni se ono što pjeva Gundulić: »Mru kraljevstva, mru gradovi i njih plemstvo trava krije.« Stari grad požeški, u kom su sjedili toliki otmjenici hrvatski, gdje su za turskoga jarma stolovale ljute paše i serašćeri* turski, posve je sada razvaljen tako da se još samo jednoj ozidici trag vidi. Još u početku ovoga vijeka stršile su njegove kule nebu pod oblake, nu jer ne mogaše, bud ne htjede županija da plaća dva pandura što bi pazila na grad, dozvoli poglavarstvo gradsko u početku ovoga vijeka da se taj spomenik slave i jada ovoga kraja ruši. I zbilja, uskoro bude razorena ta stara gradina. Građani razvezoše krasnu opeku i kamen sve na jagmu kad je god tko hotio šta graditi. Sada kad već zidova ne ima, kopa se kamen iz brda na kom je bio grad sagrađen.

S južne strane gradu dižu se nebu uvis vinorodne gore Sokolovac, Vranovac i Garevica, a o te je grad upro slaba svoja leđa, dočim je bezbrižno pružio noge u hladnu Orljavu koja mu čini među sa sjevera.

Vrhunci gora okićeni su lozom vinovom, a što je niže dolje, to je obraslo lijepom šumicom koja u proljeće odjekuje od biglisa slavulja.

Divna okolica, a i prošlost ovoga grada nije ostala bez upliva ni na svijet koji u njem živi. Požežani su manje-više melankolici, a uz to blage ćudi. Mlađemu naraštaju nema milijega nego u prvi suton skupiti se, pa ili sjedeći pred kućom ili prolazeći ulicom pjevati ljubovne pjesme, uz tamburu il onako samo.

A crnooke požeške djevojke kako rado tada poskoče i s postelje kad čuju glas pjesme ili tamburica, kako li željno poviruju na kapke da vide je li im i dragi šeta u toj snatrećoj družbi.

Pa kad prođu dalje pjevači, koliko se tu otme za njimi uzdaha, koliko se ne zaroji misli u glavi uzrujanih ljepotica?

Pjesma i tamburica najviše se vazda gojila u ulici Vučijaku. Ulica ta pružila se kao rukav na najjužnijoj strani grada u jednu krasnu prodol. Kroz ovu teče potok Vučijak od kojega je i ulica ime dobila. Potok taj nabuja kadikad tako silno da mnoge kuće i mostove odnese, kao što bijaše zadnji put godine 1868. Stanovnici ulice većim dijelom jesu opančari. Oni u Vučijaku kožu kvase i stružu, a onda ju razapnu kao cehovski barjak na prutove, pa ju suše u dvorištu, na suncu. Kao uopće većina požeških građana, tako i vučijački opančari ne bi mogli živjeti samo od svoga zanata. Ono malo novca što dobiju na sajmovih u Kutjevu na Malu Gospu, u Požegi na Tominje, u Pleternici na Nikolje, nije dosta da se opskrbi sva obitelj. Zato svaki »striko« (tako mlađi naraštaj zove majstore u Požegi, dočim se majstorice zovu »tete«) imade po jedan, dva ili više još vinograda, a uz to šljivik, oranica, livada itd., pa to pomaže da prehrani sebe i obitelj kako se pristoji vrijednu majstoru.

I Bono Lukinović bijaše opančar u Vučijaku. Kad mislim o njem pripovijedati, živio je u prvom početku ovoga vijeka. Bijaše to ugledan majstor opančarski i glava toga ceha. Zanat mu je išao bolje nego ikojemu opančaru - držao je kadikad po 6-7 kalfa. Osim toga imao je dva krasna vinograda, jedan u Sokolovcu, u blizini fratarskoga vinograda, a drugi tamo u Pamenu. Nosili mu vinogradi kakvih 100 vedara vina, a bogami kapljica bijaše tako dobra da je uvijek prošla za lijep novac od kojega je teta Reza, žena Bonina, dobila svaki put šamiju u ime kamata. A i ostalih zemljišta posjedovao je naš vučijački opančar.

Stari Bono, kao i mnogi drugi majstori požeški, bijaše čovjek pismen. Svršio je on šest latinskih škola^{*}, pa istom onda, izučen »rhetor«^{*}, otišao je na zanat. Zato se je on često znao hvalisnuti da je gledao na prozor prvomu katu gimnazije gdje naime bijaše smješten peti i šesti razred, i onda dvorana gimnazije u kojoj je pred čitavim »consesom«^{*}, dobio jednom šest korbača jer se je proti zabrani kupao u Orljavi. To bijaše jedini crni list Bonin u povijesti njegova đakčkoga života, ali o tom nije nikad nikomu riječi pripovijedao. Od svega onoga, međutim, što je učio Bono kroz šest godina u gimnaziji, malo mu je šta ostalo u glavi. Jedva nešto latinštine, a to si može svatko misliti kakova bijaše ta latinština u Boninih ustiju. Kad bi koji put zakasnio podvečer kod prijatelja uz čašicu vina, obično bi se preporučio ovako: Bonam noctem, amice^{*}, debeo pergere domum; mea baka sola sedet penes fornacem! Takav mu bijaše i drugi latinski govor.

Obitelj opančara Bone broji samo tri glave. On, žena mu Reza i kći Marica, to je sva svojad. Marici bijaše kakovih 18 godina. Djevojka bijaše krasna, vrijedna i poslana. U nje bijaše golubinje srce i iskrena, poštena duša. Mnogi požeški mladić gizdelin ili đak prošetao bi ispred prozora gdje je Marica uz švelo sjedila, i sretan je bio kad bi ova makar slučajno digla svoju crnokosu glavicu i pogledala ga onim lijepim crnim okom. Zavidjele su njoj doduše s toga mnoge njezine drugarice, nu lijepa Marica slabo je marila za to - ona osim svoje majke, ne imашe nijedne pouzdanice.

Osim ovoga trojega, bijaše u kući Boninoj stalan ukućanin kalfa Tomo Dragović. Kad bi, zbog pomanjkanja posla, striko Bono otpustio sve kalfe, Tomo je ipak ostao u kući kao stalan majstorov kalfa. Kad mu je bilo 10 godina, bijaše već siročić bez oca i matere; a jer je Bono bio drug i prijatelj oca Tomina, uze dijete sebi u kuću da uči opančarski zanat. Već kao šegrt bijaše tako vrijedan, da nije nikada kažnjen bio ni riječju ni tjelesno; pa zato ga je majstor Bono poslije osam godina šegrtovanja oslobodio*, tj. učinio ga kalfom. Tako sretan ne bijaše nikada siromah Tomo kao u dan svoga oslobođenja, Stari Bono kupio mu novu novcatu opravu od modroga sukna, naime špencer*, prsluk s gumbi od olova, i uske hlače s gajtani, pa onda velike čizme od korduvana* da je sve škripalo kad bi ulicom išao. Pa tko bi se onda usudio bio ismijevati kalfu Tomu jer je onako gizdavo, s lulom u ustiju, koračao ulicom, misleć da nema većega gospodina na svijetu od njega. No tko u vrijeme cehovske cvatnje ne bijaše kalfom, taj i ne može prosuditi što je kalfinski ponos. Što bijahu nekoć u Zagrebu jurati*, u nekih gradovih vojnički časnici, to bijahu u Požegi, pretežno obrtničkom gradu, kalfe. Djevojke požeške, naročito majstorske kćeri, otimahu se za milost kalfâ. Znale su one da će od kalfe postati s vremenom vrijedan čovjek, majstor, a takav može vazda usrećiti svaku pošteni djevojku.

Kad je dakle tko u kojoj kući majstorskoj postao kalfom, bijaše tad uvijek taj čin proslavljen domaćom svetkovinom, ili kao što Požežani kažu: čašću.

Tako je i teta Reza priredila malu čast kad se je Tomo oslobodio.

Zaklala ona par pilića, ispekla masnicu (gužvaru), pitu i nešto pijanaca*, pa onda navečer sjelo njih četvero uz stol da blaguju. Starac Bono izvuko teglicom* oku* sokolovca*, pa natočio najprvo sebi, a onda Tomi čašu rujna vina. »Sinko dragi«, uzeo je starac govoriti, »evo sada si postao kalfom. Od sirote ja napravih čovjeka koji će danas-sutra i sam moći šta privrijediti i drugoj siroto pomoći; budi pošten i raden, pa moja vrata bit će ti uvijek otvorena!« Tomo bijaše na to ganut do suza; i Marici sinule oči suzami; a teti Rezi briznuo iz očiju čitav potok na šalatu koju je s piletinom jela. Ovakova šta malo će koji kalfa za svoga vijeka zaboraviti. I Tomi bijaše ova mala čast vazda najmilije spominjanje.

Kako je Tomo već kao dijete došao u kuću opančara Bone, može si svatko misliti da je s Maricom zajedno uzrastao i da među njima dvojma bijaše neprestano drugovanje. Jedno drugomu bijaše iskreno odano, i čim stariji, tim su to jedno drugomu sve to više pokazivali. Osobito otkad je Tomo postao kalfom, gledao bi da, kad uzmogne, ugodi Marici. Ako je bio na sajmu, donesao bi joj medenjaka ili grovnjaču*, ako je nedjeljom u crkvi bio, kupio bi joj voća koje je najvoljela jesti. Prve ljubice i prve jagode dobivala bi Marica od Tome. A kako su mu sjale oči kad je svoj dar predavao lijepoj djevojci, a kamoli je još sretniji bio ako je ona dar za uspomenu koji dan čuvala. Nu i Marica vraćala je Tomi milo za drago; svaki čas znala ga je skrovce čim iznenaditi, sad komadom pečenke, sad tjestenine, a koji put i čašicom dobra vina ako se odviše namučio poslom. Ovo bijahu, u ono

nepokvareno doba, očiti znakovi uzajamne ljubavi među momkom i djevojkom. Nije onda momak djevojki naustice ljubav očitovao, već joj ju je evo onakvimi darovi, ili porukom po kom trećem, najviše ženskom, a napokon i pismom očitovao, nu to bijaše već nešto najsmjelijega. Kolika bijaše u ono doba nepokvarenost, može se suditi po tom što danas još neke stare bake požeške pripovijedaju da se je držalo za grijeh u nebo vapeći ako se je dragi s dragom cjelivao na rupu od kućnih vrata koju je ljuti domaći pas progrizao. Pa ipak bijaše draga u dvorištu a dragi na ulici, a među obojima kućna vrata, ili kao što Požežani ljube reći kapija.

Svaki kalfa morao je da ima ljubovcu, svaki si je izabrao jednu koja bi mu se najbolje dopala. Kalfa Tomo izabro si Maricu Lukinovićevu. Ne bijaše to bogzna kakova pretjerana ljubav, nu baš zato jer bijaše tiha, mogla je biti jača i trajnija od one prve. Međutim bijaše ipak Tomi uvijek potijesno oko srca ako nije Marice bar jedan dan vidio, a to bi se dogodilo onda kad je bio ili na sajmu s majstorom Bonom, ili kad je s ovim radio u vinogradu. Onda je Tomo malo življe osjećao kako mu je Marica srcu prirasla. Najviše pako poznalo se je da ju voli kad bi se prenula ljubomornost u njegovu srcu. Ništa ga jače nije moglo razljutiti nego kad bi đaci pjevajući prolazili mimo kuće Maričine. A kako i neće: tada bijaše đak u Požegi najpogibeljniji nuzljub^{*}svakomu, a i kalfi, pa zato se đaci i kalfe gledahu kao pas i mačka. Čuti da su se ovdje ili ondje potukli kalfe s đacima ne bijaše ništa nova. Bijaše tad i krvavih glava, tako da su direktor gimnazije i cehmeštri imali vražjega posla dok su svoje ljude za kratko vrijeme u red natjerali. I najneviniju stvar znala je jedna ili druga strana izvrnuti na uvredu.

Bijaše uvečer na Grgurovo god. 18^{**}. U požeških vinogradih plamte silni kresovi, puca se iz pušaka, klikuje se da sva vinogora ječi. Požežani slave dan kad su im djedovi pod fratrom Lukom Imbrišimovićem^{*}, koga je narod zbog hrabrosti prozvao sokolom, potukli zadnji put Turke na gori koja se danas od njega zove Sokolovcem. Na toj gori imadu još i sada požeški fratri lijep vinograd koji rodi tako plemenitim vinom da se isti provincijal države kapistranske^{*} u Budimu njim pred gosti diči kad mu ga pošalje gvardijan^{*} požeški. Uvečer na Grgurovo krene skoro sve što može hodati na goru u vinograde, i tu se slavi pobjeda djedova koji su se sa tih brdina borili proti Turkom.

U kući opančara Bone ostala je taj večer Marica i Tomo. Stari Bono s tetom Rezom uzeo je odmah poslije objeda na rame čuturu i pušku, a teta Reza strunjaču^{*} torbu koja bijaše puna kojekakova jela. Pozdravljenje bijaše već odzvonilo u vučijačkoj crkvi sv. Filipa i Jakova, nu majstor se Bono ne bijaše još povratio doma.

Marica sjedila pri otvorenom prozoru i zamišljeno gledala kroz kresove što su plamsali po gori. Pred kućom na klupčici sjedi Tomo pa tiho pjeva uz tamburicu najmiliju svoju pjesmu: »Jedno samo želim u mojoj mladosti: što srce miluje, da je u mojoj vlasti.« Marica ga sluša, pa kadikad i uzdahne.

Uto najedanput čuje se gdje se primiče više pjevajućih glasova.

- To su đaci! - promrmlja Tomo, i čelo mu se smrče.

I zbilja bijahu đaci. Rhetor^{*} Đuro Marčin, najobjesniji od svih đaka, vodi njih jedno osam na broju. Idu i pjevaju: »Sinoć kasno strada djevojčica mlada, susrela se s đakom, mlađanim junakom itd.« Kad su bili spram Maričina prozora, uzmu jače pjevati i okrenu svi glave na prozor kao vijoglavke^{*}.

Marica međutim ni ne mače glavom. Tomo je škripnuo zubi od jeda.

Ne bijahu ni dva koraka od kuće, prestanu pjevati.

- Ej moj Đuro pa da te je baš samo i pogledala! - reče jedan od đaka.

- A zašto bi - prihvati drugi - daj zapjevaj koju gdje se njezino ime spominje, pa da vidiš neće l' nas svih osam pogledati.

- Bene dicit^{*} - opet će onaj prvi - hajdemo joj zapjevati: - Lijepa Mara večerala! - Ergo incipe!^{*} - turne nato prvoga pjevača da zapjeva. I zapjevaše đaci, nu kad vidješe da se Marica za njih ne brine, odoše pjevajući gore ulicom.

- Skotovi, da mi nije zamalo, ja bi im pokazao kud se izlazi iz sokaka! - promrmlja Tomo kad odoše đaci.

- A što vam je, Tomo? - proviri Marica na prozor.

- Ta čuli ste valjda - otrese se ponešto Tomo.

- Pjevanje, a tko je pjevao, nisam baš ni gledala - reče Marica akoprem je već po glasovih razabrati mogla da su đaci.

- Ta opet onaj prokleti đak Đuro Marčin, uvijek obija ovuda, kao lisica oko tora, dok jedanput ne nagrajsa.

- A šta vam to smeta; svakomu je slobodno pjevati - dodade mirno Marica.

- Može pjevati - odvrati ljutito Tomo - ja ne kažem; al zašto baš pjeva uvijek samo oko ove kuće, pa se zbija šala hoćete li ga pogledati ili ne. Sunca mi, ja to ne trpim.
- Marica mučaše na to; znala je koliko je sati.

- Dobar večer, djeco! - ču se nato glas majstora Bone koji se bješe s tetom Rezom vratio iz vinograda. - Dobar večer - odvrata Tomo i Marica. Sjedne nato Bono s Rezom na klupu i metnuv pušku među noge upita zijevajući: - Šta si vas dvoje pripovijedate?

- Ama baš kažem Marici kako me srđi što đak Marčin s drugimi đaci uvijek ovud prolazi pjevajući pa zbija šalu hoće li ga Marica pogledati ili ne. Što oni misle da je majstorska kći? - doda Tomo, a tim je dirnuo u živac starcu Boni koji je mnogo držao do svoga majstorskoga ponosa. - Dobro, dobro, nek se samo vrate, ja ću ih učiti mores*, i ja sam bio rhetor*, nek ne misle. - Ne prođe dugo, i bogme vratiše se đaci. Pjevaju i opet: Lijepa Mara večerala! - čujete li, majstore - potaknu Tomo - uvijek samo njezino ime spominju! - Uto dođoše đaci do kuće Bonine. - Quaemaribus i simplicia* - viknu starac - a ne bitandžiti po ulici. Pozdravljenje je već davno odzvonilo, po vaših legeših* morali bi biti kod kuće. I ja sam bio rhetor. Ako vas još jednom vidim, imat ćete posla s consesom*! - Đaci umukoše. Onda se je starost više štovala i slušala negoli sada, a uz to su pucketali i korbači. Tomo se je smijao u srcu od zadovoljstva, a i majstor Bono bijaše posve umiren uspjehom svoje opomene.

- Bože, bože! - uzdahnu teta Reza - i današnja mladež slabo za ikoga mari.

- Sa mnom bogme nek se ne šale! - primijeti Bono ustajući - ja ne razumijem šale. Hajdemo sad pomoću božjom na počinak. - I odoše sve troje u dvorište.

II.

Susjed Lukinovićev bijaše neki Franjo Plavšić. Otac mu bijaše pošten i imućan trgovac sitnom robom. Po svojoj smrti ostavi sinu lijepo uređen dućančić i nešto gotovine. Nu sinak, bivši u Osijeku u nauku trgovačkom, naučio i ono što mu nije trebalo a što mu je otac najmanje znao. Naučilo se momče trošiti uvjetar, a što je najgore, poludjelo za kartanjem. Gdje je danas ona na ključ zidana kuća*, pod starim gradom, sa kipom sv. Ivana Nepomuka, tu je u ono doba imao krčmu neki doseljeni Poljak Javorski. Ovdje je Franjo Plavšić do kasno u noć na vino i karte trošio ono malo novca što je danju zaslužio. Koje čudo onda ako je zapao u dugove, kako se je pročulo. I zbilja se bio Franjo Plavšić zadužio, a trgovina propadala mu dan na dan sve to više. Da nadomjesti ono što je lakoumno protepao, gulio bi i varao neuki svijet što na cijeni, što na vagi. A to je kupce tjeralo od njega. Više puta je uzeo bio misliti kako da se okrpa, i tada bi vazda mislio da bi najbolje bilo kad bi se oženio lijepom svojom susjedom, Maricom. »Bono ne ima više djece osim Marice, i kad umre, ostat će vas lijepi imutak Marici, a s njom i meni ako ju isprosim.« Tako je Plavšić računao sam sobom, pa si je već unaprvu trô glavu kako će bolje porasprodati Bonine zemlje i kućicu da poisplati dugove. Da se dovine svomu cilju, dolazio bi on često na razgovor pod prozor Marici, ali slabo je vazda uspio. Maričini odgovori bijahu vazda kratki, a kad bi izdaleka počeo govoriti o ženidbi, činila se Marica kao da ga ne razumije, pa bi uvijek na šta drugo svrnula govor. Staromu Boni nije ni riječce još bio kazao o svojoj nakani. Mišljaše, kad bude s djevojkom načistu, lako je sa starim Bonom. Ali da, Marica nije se još raskrstila s pameću. Znao je dobro Plavšić da se Tomo i Marica dobro gledaju, pa

zato mu bijaše prva briga da budi po što mu drago krene Tomu iz kuće. On mu je nakanio skuhati poparu, pa je odlučio zato upotrijebiti svaku zgodu da samo postigne gadnu svoju svrhu.

Dok se je ono Tomo pregovarao s Maricom zbog đaka, dimio je Plavšić lulu na prozoru i čuo svaku riječ koju su njih dvoje govorili. I zato kad su đaci proći htjeli mimo njegove kuće, sustavi ih on govoreć: - Hej studiosi, viri generosi*, šta se je ono stari Bono razvikao na vas?

- Šta mi znamo! - odvrati jedan između njih. - Reče da bitandžimo, a mi idasmo mirno pjevajući.

- Kad vi ne znate - poče Plavšić - a ja ću vam reći. Tomu vam je svemu kriv kalfa majstora Bone. Čini mi se da je zaljubljen u Maricu, pa plane kad vidi koga gdje šara oko njezine kuće. Čuo sam kako je navalio na majstora Bonu da vas pošteno ispsuje.

- Tako! - uzavri Marčin - pa zar je ovo njegov sokak, da ne bi smjeli ovuda prolaziti? Kažite vi, gospodaru, tomu kalfićku neka se pazi, jer drugačije mi ćemo mu pokazati kako se koža struže. Neka samo dira u đake.

- Kažite mu nek se sjeti kako je bilo kalfam lani na Mladi Uskrs, na ciglanah - dodade jedan iz hrpe.

- Ta ne bi mu ništa škodilo da mu malo isprašite leđa - potaknu Plavšić.

- Ako to traži, dobit će! - zaprijeti Marčin i ode sa svojom družbom.

Iduć đaci dalje zakleše se da će se Tomi ljuto osvetiti. A đaci su obično držali svoju riječ. Osramoćeni su bili javno na ulici, a to je mnogo.

Đuro Marčin stanovaše i sam u Vučijaku, i zato kad je došao do svoga stana, oprostio se sa svojom družbom i ode na počinak. Svu noć mislio je kako da se osveti ubogomu kalfi. Siromah Tomo nije ni znao da je duhnuo vjetar koji će mu satjerati nad glavu guste oblačine.

Od te zgrade prošao podrugim mjesec. Bio baš zadnji dan mjeseca travnja. Marčin se vratio poslije škole kući. Gospodar njegov Janko Petrić, također opančar, ne bijaše doma, već sama jedinica mu Marga; žena mu bijaše davno umrla. Marga bijaše vršnjakinja Maričina, nu ova se je slabo s njom družila, a i kako će? Ne bijaše baš Marga ružna ili nepoštena, ali bijaše dozlaboga granuta, ili kao što u Požegi kažu luckasta, a uz to blebetuša poput one saragoške*. Marčin uniđe naglim korakom u kuću, kad je baš Marga nosila lonac da pristavi k vratu večeru. Mora se znati da se u Požegi rano večera; čim prva koka prhne na šljivu da otpočine kroz noć, već se loži vatra i lonci oko nje redaju. Tako se rano ide i na počinak, a ne budi za grijeh

rečeno, rano se i ustaje. Čim prvi oroz zakukuriče, već se tete izvlače iz svojih postelja i tapaju po kući.

- Kud tako žurno srljate? - reći će Marga ulazećemu Đuri Marčinu - kao da gori!

- Manite me se! - odvrati nabrzo Đuro. - Imam posla; danas me ne čekajte s večerom, jer ću se kasno vratiti. Ostavite samo vrata otvorena.

- A kamo ste nakanili! - upita znalično* Marga.

- Imao bi baš i komu kazati - odgovori Marčo - da pružite jezik po svem sokaku! Dajte mi majstorovu sjekiricu!

- Zar ćete komu »majbaum«* usjeći? - upita još znaličnije Marga i nasmiješi se, tobož da podmiti Marčina.

- Neću to, već bi rado da odsiječem komadić od vaše jezičine - odvrati uštipno Marčin.

- Eh, ne šalite se - uze moljakati Marga - kažite mi zbilja komu ćete napraviti »majbaum«*

- Kad hoćete da znate: staroj Birđi kolačarki!*

- Idite k vragu (Bog mi prosti grijeha) i s vašom Birđom. Bez sve šale, kažite mi, Đuro, ja neću nikomu reći ako je vaša volja.

- Hoćete li večeras na Fratrovicu po vodu? - upita Marčin.

- Hoću, pa onda?

- Tamo ćete se valjda sastati s Maricom Lukinovićevom?

- Čekat ću ju makar do pol noći.

- Eh dobro, onda joj recite da je od mene »majbaum«* što će biti na stupu od kapije.

- Što mi vi to kažete, pa hoćete li ga iskititi?

- I te kako, kupio sam pet rifi* vrpaca.

- Isuse! - začudi se Marga - taj će biti zaista najljepši.

- Pa to Marica i zaslužuje - primijeti Marčin. - Al to je sve još ništa. Vidite ovo što još ima doći na »majbaum«. I pođe u sobu, a Marga hrupi za njim kao da će joj sad na sv. Petar otvoriti vrata rajskih čudesa. Otvori sada Marčin svoju škrinju i izvadi

iz nje papir sa zlatnim rubom u obliku srca na kom je napisano zlatnimi slovi:
»Lipoj Marici!«

- Vidite li to! - reče ponosno Marčin.

- Joj, čekajte samo dok si otarem ruke, - uzvrpolji se Marga, i otrvši si muzgave ruke u još muzgaviji fertun^{*}, uze na dlanu gledati to čudovište. - Kakva su to slova, kao da su štampana? Tako vam boga, Đuro, jeste li vi to sami pravili? - čudila se Marga.

- Valjda Stevo licitar! - odvrati Marčin ponešto uvrijeđen.

- O, pa to će gore visjeti! - govoraše Marga vraćajući Marčinu papir. Onda se uhvati objema rukama za glavu i zavapi skoro na plač. - Ej kukavna Margo, a za tebe nigdje nikakova đerza^{*}, da ti okiti kuću grančicom!

- Ta eno tamo u dvorištu dosta granja što je ostalo od lanjske procesije na Sv. Filipa i Jakova! Ako baš želite, ja ću vam jednu granu zataći za kapiju - podrugivaše se Marčin Margi.

- Srdite vi samo mene; ako se pravo naljutim, neću ići na Fratrovicu - zagrozi se Marga.

- Nekate zaboga! - moljaše Marčin smijući se. - Idite vi samo po vodu onamo, i kažite još Marici da ću ju uzeti ako će me čekati dok postanem gospodinom, ako ne, onda idem u crne đake^{*}.

- Zar ju baš toliko volite? - upita Marga.

- Kao sunce kad izlazi.

- Teško da ćete se vi grijati na tom suncu.

- Kako to? - osupnu se Marčin.

- Sve mi se čini da će kalfa Tomo sušiti na tom suncu volovske kože.

- Šta, onaj kalfa?

- Baš on!

- Pa ona da voli kalfi nego đaku?

- Ne znam pravo, al ja ću već govoriti s njom. Možda će ju vaš »majbaum«^{*} predobiti - dodade Marga.

Djevojke požeške mnogo drže do »majbauma«. Ova njemačka riječ isto je što su i maje u seljačkom puku. Prvoga svibnja očekuje svaka požeška djevojka od svoga milosnika da joj okiti kuću majom, lisnatim stabalcem, iskićenim vrpcami. - Koja djevojka dobije ljepšu maju, to joj veća dika. Obično po noći, kad sve spava, kite se kuće djevojačke majami. Znao bog, da li i djevojke tada spavaju?

Kad je Marčin čuo one riječi Margine da bi njegova maja mogla predobiti Maricu, reče joj poufano. - Ako je samo do toga, onda sam siguran da mi neće onaj kalfa preoteti Marice!

- Tko zna - nadoveže Marga - kalfa je kalfa; od kalfe postane majstor; a đak ostane vragoljak, pa šene kuda mu volja. Teško curi koja mari za đaka!

- Ako ćete na to - uze Marčin umovati - onda je još gore curi ako se je zagledala u kalfu; ode li u vandrovku^{*}, već je sve zaboravio - splete se s kimgoder, oženi se i ostane gdje je tu je.

- Ah! - uzdahne Marga - nemojte mi o tom spominjati; tako je i mene nasadio naš kalfa Florko (Cvjetko). Otišao u vandrovku do Đakova, pa se tamo i oženio. Da bi s kime, ne bih ni žalila, al uzeo nekakovu staru oklapinu lončarsku sa petero djece! Mislite si! - nastavi plačljivo - a kako mi je govorio na polasku: Margo! neće proći ni godina i ja ću se vratiti. Ako bog dotle primi vašega tatu, evo mene umah da preuzmem posao. Dotle mogu postati majstorom, pa onda samo u crkvu na vjenčanje. Lijepo li je održao riječ; bog dao, polupali mu se svi lonci kad pođe u sela. A nije drugo ni zaslužio bitanga, kad je ostavio svoj zanat!

- Eto vidite, Margo, to su vam kalfe! - primijeti Marčin. - Kad znate kakovi su, a vi govorite Marici za mene!

- To i hoću! - odsiječe Marga. - Nek se večera kuha, a ja idem odmah sada na Fratrovicu. Dotle će i otac doći; samo da vam još dam sjekiricu! - Ode i donese iz komore sjekiricu te ju dade đaku, a on ju spremi pod kaput i žurno izađe na kućna vrata - Sutra imamo rekreaciju; ne škodi ako danas malo kasnije dođem! - reče Marčo na vratih. - Sutra imamo mi stariji đaci majales^{*}! - nadoveže i nestane ga.

- Majales i majbaumi^{*}! A sirota Marga nema od svega toga ništa! - Uzdahne i uzevši u ruke testiju ode žurnim korakom na Fratrovicu.

Fratrovica zove se krasno vrelo tik do groblja sv. Elizabete. Ne zna se zašto je prozvano baš Fratrovicom. Možebiti da su fratri imali nekoć svoj posjed ondje gdje izvire, ili su možda fratri uredili to vrelo, a možda je to ime i otud dobilo što su ga fratri često polazili. Bilo kako mu drago, voda je ta krasna i zdrava, i sveudilj jednako obilno na točak teče. Ujutro, a osobito podvečer dolazi ovamo ženskad po vodu i da se malo prodivani. Kako je već kazano, tik Fratrovice leži na jednom obronku groblje sv. Elizabete, iznad kojega se opet odmah dižu vinogradi s

plemenitom lozom. Na tom groblju obično pokapaju muške mrtvace na gornjoj strani što međaši s vinogradi, valjda zato da i u grobu mogu čuti šuštanje vinove lozice koju su živi toliko ljubili. Nasuprot, ženske i stare bake zakapaju na donjoj strani tik Fratrovica, da se mogu naslušati divana i razgovora po vodu dolazećih teta i seka. Svakomu svoje!

Došavši Marga na Fratrovicu ne nađe još nikoga ondje. Sjede zato na čimen^{*} i uze čekati. Od groblja lahorio je topli vjetrić, dočim je uokolo sve ječalo od pjesme slavlja. Zamalo zazvoni Pozdrav Gospi. Marga se prekrsti i počme poluglasno - nije bo^{*} znala što je tih govor - moliti: »Anđeo Gospodnji!« Onda izmoli još tri Očenaša za pokojnu svoju mater koja bijaše na groblju zakopana. Završivši molitvu nije se Marga pravo ni prekrstila, kad začuje da netko ide. Okrene se i vidi Maricu.

- Baš mi je dobro došla, sad smo same! - govoraše Marga sama sobom i pođe u susret Marici. - Dobar večer, Marice, otkada već čekam na te!

- Na me, a zašto?

- Ej da ti znaš što ti sve imam kazati!

- A kada ti nemaš šta pripovijedati? - našali se Marica.

- Dobro, dobro; sve ćeš si prste lizati!

- Idi zbogom; valjda ćeš mi dati trešanja? - šalila se i opet Marica.

- Da na vrbi rastu, dala bih ti od srca rado! - odvrati u istom smjeru Marga. - Ali prođimo se šale. Znaš li, Marice, što je sutra?

- Ta srijeda, bog te vidio!

- Ta da, srijeda, al još nešto: prvi maj, seko! Znaš li sada?

- Pa onda? - upita Marica.

- Pa onda? Čudim ti se; ne znaš li da će sutra biti »majbauma«^{*}?

- Šta to na me spada; neka si ih meće svatko kako komu hoće, ja ga ne trebam - reče Marica.

- Eh, da si ne prekosneš jezika; pazi malo što govoriš - uze zanovijetati Marga. - Da ti samo kažem od koga ćeš dobiti sutra kićenu granu!

- Ne treba mi znati - odgovori Marica nakratko.

- To ti samo tako kažeš - prihvati Marga - al evo da znaš: sutra ćeš dobiti »majbaum« od našega đaka Marčina; ma znaš takav kakvoga još nije bilo u Požegi.

- Zar si ga vidjela? - upita bezbrižno Marica.

- Nisam drugo, al on mi je rekao da je kupio pet rifi^{*} vrpaca; pa to još nije dosta: napisao je na papiru zlatnimi slovi: »Lipoj Marici«, Znaš, takovih slova nisam nikada vidjela što živim.

- Pa čemu sve to, šta ja trebam »majbauma« od đaka? - poozbilji se Marica.

- Nemoj tako, sestro. Ta evo kunem ti se na zdrave oči: danas mi reče da će te uzeti ako ćeš ga čekati dok izuči škole i postane gospodin. Ako nećeš, onda će ići od žalosti u crne đake^{*}.

- Ne treba se žalostiti! - hoće nato Marica. - Al ako misli samo mene uzeti, nek ide odmah u crne đake.

- Pa zar je kalfa Tomo što bolji od našega Marčina? - upita Marga i upre u Maricu svoje žacave oči.

- Šta buncaš o Tomi? - porumeni Marica nešto od ljutine, nešto od srama. - Tomo je kod nas u kući kalfa, pa što zato?

I bogami pokunji se Marga: - Ta ne ljuti se, Marice, šta ja znam, al nekoji govore tako!

- Tko tako govori, s njim ja ne govorim! - odvrati Marica, pograbi svoju testiju i metnuvši ju pod točak napuni ju vodom i ode kući.

- Zbogom! - reče Marica polazeći.

- Zbogom! - odvrati Marga.

U taj čas hrupiše tri-četiri tete s testijami i udariše s Margom u divan. Dok su ove najbolje žugale, bijaše Marica već doma. Ušavši u sobu, metne testiju pod postelju svoga oca. Starac Bono imao je naime običaj da je po noći, kad god bi se prenuo, nagrcao se vodice iz testije, osobito ako je od vina malko zagorio, ili kao što je sam običavao reći, ako mu se je birsa^{*} uhvatila želuca.

Maricu napao nekakav nemir, a nije si sama mogla rastumačiti otkuda dolazi. Otijesnilo joj oko srca i jedva je čekala dok joj otac reče: »Hajdemo u ime božje u krevet!«

Noć je. Noćobdija, udariv kopljem o tlo pred varoškom kućom, zapjeva baš običajnu svoju pjesmu: »Hvaljen Isus! Gospodari i gospodarice« itd., kad al se

došuljaju do Bonine kuće njih jedno četvorica. Jedan od njih, a to bijaše Marčín, nosi iskićeno lisnato stabalce na ramenu. Došavši do kućnih vrata Boninih reče drugovom potihom: - Sad samo polako, da nas nitko ne čuje, dignite me da utaknem stablo u stup od kapije. - I digoše ga dvojica na ramena, a Marčín u tren utiče dolje zašiljenu maju u stup od kapije. Bijaše ju i po noći lijepo vidjeti. Spuste ga dolje i sad sva četvorica oglednu si malko »majbaum«^{*} i zadovoljni razidu se. Sve to bijaše tako tiho obavljeno da je jedva malo samo zamrčao stari kućni pas Vezir koji je spavao na kućnom pragu. Nu jedva što odmače Marčín sa drugovi, otvore se kućna vrata na koja iziđe kalfa Tomo. Pogleda gore ulicom, nu već nikoga ne opazi.

- Tako li je! - škripnu Tomo zubi. - Dobiva od drugoga »majbaum«; neka bude, a ja ću s mojim za plot! Ej Marice, Marice! - uzdahne nato duboko. - Neću se ja zbog tebe ovdje dugo izjedati. - I rekav to uniđe u kuću i pritvori za sobom vrata. Uljezav u svoju sobu, a to je bila radionica, zgrabi kao pomaman svoju maju, koju bješe pripremio za Maricu, potrga s nje vrpce, prekine ju na polovicu i baci za plot u vrt. Krv mu bješe tako uzavrela da nije cijele noći pravo usnuo. A kad bi ga san prividno i svladao, to je u snu odmah rvao se s Marčínom. Na ovoga bo^{*} jedinoga je sumnjao da je majom počastio Maricu.

Osvane prvi svibnja. Već u prvi cik zore da si prolazio ulicom, mogao si vidjeti kako se pomaljaju kuštrave glave djevojačke, željne znati je li ih se tko sjetio majom. Oko četiri sata ujutro prođe do trideset đaka mimo kuće Bonine. Među njima bijaše i Marčín. To su oni đaci koji će danas slaviti prvi svibanj na Vrhovcih, selu kod Požege. Pjevaju oni pjesmicu:

*Za onom gorom zelenom
Naraslo cvijeće crveno
Crveno cvijeće i modro;
Brala ga seka Marica,
Metala majki u krilo itd.*

Onaj redak: *Brala ga seka Marica* udariše baš pjevati pred Maričinim prozorom.

Skoči nebogi Tomo s postelje da vidi tu družbu. Stojeći na pragu, vidio je preko kućnih vrata i vidio na svoju srdžbu i opet đaka Marčina među ostalimi.

- Dat ću ja tebi Maricu! - zaprijeti se Tomo zgrčenom pešću. - Ti ćeš mi platiti kiriju! - I ljutit kao zmaj vrati se u sobu, umije se i obuče, pa uzev zemljani tanjur, pođe u mesnicu da donese funt govedine za objed.

Mesnice su požeške na lijepom glavnom Trgu sv. Trojstva, tik fratarske crkve. Ni do danas još nije se duša našla koja bi zahtijevala da se ova nakaza glavnoga trga smjesti u zabitnu ulicu. Ali tko bi se zamjerio mesarom, pa još u Požegi?

Kad je Tomo došao pred mesnicu, nađe silu božju svijeta pred njom. Tu više jedan: dajte meni, majstore, onaj opet više na drugoj strani to isto, da bi oglušio. Majstor mesar siječe, da sve kosti frcaju i namiruje kupce. Došao red i na Tomu. Sastao se baš s Margom Petrićevom. Dok im je mesar sjekao meso, gurne Marga Tomu i potiho mu reče:

- Imam vam nešto kazati!

- Šta, meni? - upita ju Tomo.

- Baš vam - odvrati Marga. Kad su bili gotovi i pošli kući, stade Marga govoriti:

- Boga vam, Tomo, jeste li vidjeli onaj »majbaum«^{*} što ga je dobila Marica?

- Kako ne bih vidio, ta nisam ćorav - odvrati smrknuo Tomo.

- Ma znate li od koga je?

- Šta se ja brinem - škripne Tomo zubi.

- Ja ću vam sve kazati! - uze Marga pouzdano govoriti s Tomom. - To je od našega đaka Marčina; kupio je pet rifi^{*} vrpaca i sam napisao ona zlatna slova na papir.

- Kakva vražja slova? - otrese se srdito Tomo.

- Ta zar niste vidjeli onaj papir na »majbaumu« sa zlatnim rubom, na kom je napisano zlatnim slovi: »Lipoj Marici!«

- Još i to! - reče muklo Tomo, a oči mu sinu od gnjeva.

- Pa zar vi toga niste vidjeli? A, moj Tomo, ta on vam je zaljubljen u Maricu; kaže, ako će ga čekati dok postane gospodin, da će ju uzeti; ako ne, onda veli da ide u crne đake^{*}!

- E pa neka ju uzme! - promrmlja Tomo. - Šta to na me spada?

- Meni se ipak čini da vam nije pravo što Marčin rado gleda za Maricom - primetne lukavo Marga.

- Neka gleda dok mu ne presjedne.

- Pa zar bi mu vi mogli šta nažao učiniti?

- Kako on meni, tako ja njemu - reče Tomo nakratko.

U to dođu njih dvoje do gradske kuće*, pa se oprostite. Marga udari lijevo, a Tomo, samo da sakrije svoju smetnju, pođe nadesno, kako se preko mosta prelazi na drugu stranu Vučijaka.

Kad se je Tomo vratio kući, već su bili svi doručkovali. Starac Bono otišao u vinograd. Teta Reza otišla malo u potkućnicu, a samo Marica ostala u kući da dočeka Tomu s doručkom.

- Evo, Tomo, založite malo! - ponudi mu zdjelu Marica.

- Hvala vam za danas! - odvrati Tomo, ni ne pogledav Marice - danas sam se već dosta najeo jeda!

- Šta vam je opet? - upita ga Marica.

- Ta ništa; ostavite ako hoćete do Petrova onaj »majbaum«* na kapiji. Imate se čim i dičiti, ta Marčin ga je metnuo - dodade uvredljivo Tomo.

- Tomo, to nije od vas lijepo! - primijeti Marica dršćućim glasom. - Zar ja mogu komu kratiti da ne metne »majbaum« na kapiju?

- Al zašto je baš Marčin to učinio? Imena mi, ja se neću duže da izjedam, bolje je da odem u vandrovku*, pa da na sve zaboravim. - Rekav to ode u radionicu. Siromah moralo mu je i zbilja biti teško na duši kad je već pomislio na vandrovku. Malo tko osjeća toliku bol za zavičajem kao Požežani. Kad se je koji kalfa spremio u vandrovku, išao je obično u društvu. Pa kad su putnici došli do gradske šume Padeža, već su ogladnjeli i sjeli vaditi iz torba majčine kolače i natakati vino iz čaturica. Pa se je tu jelo i pilo dok je šta bilo; a onda bi svladala bol nebogu »dičicu« i ona se vratila navečer kući sa vandrovke majci u krilo. Odotud postalo i ono prirječje*: »Pojeo Mile majčine kolače, i vratio se sa vandrovke.« Sad možete znati kako Tomi kad je pomislio na vandrovku.

Čuvši Marica zadnje riječi Tomine, plane od ponosa djevojačkoga, i namjestivši uz kapiju klupčicu, istrgne sama maju iz stupa, i baci ju u kut. Materi je sve kazala, a ova joj dade pravo.

Kad je Tomo to opazio, bijaše spokojniji; nu peklo ga je opet što je Marici našao učinio, pa zato je još više odlučio osvetiti se drzovitomu đaku.

III.

Približio se konac školske godine đakom u Požegi. Ispiti bijahu gotovi, i svaki đak pravio si je osnove kako će se užiti praznika da se osveti za patnje što su ga trle punih deset mjeseci. Čekalo se je samo na »Te Deum«*, a taj je imao biti dva dana

poslije ispita, u župnoj crkvi sv. Terezije. Ova dva dana probavljahu đaci u zabavicach, najviše u loptanju.

Bila je nedjelja. Poslije poldana ode Marčin s većimi đaci u dolinu Jagodnjak da se igra kapuša*, najobljubljenije loptarske igre u Požegi. Većim đakom pridruži se nekoliko manjih koji su služili na podvorbu. Ako je na primjer lopta skočila kamo u grm na stranu, to su manji đaci poletjeli u jagmu, natječući se tko da loptu preda napijaču*.

Kad su đaci išli Vučijakom, sjedio je kalfa Tomo pred kućom. Marčin idući mimo pogleda ga, a Tomo dočeka pogled Marčinov. Đak, nazlobrz, nasmije se porugljivo kalfi i iđaše dalje s drugimi. Raspali se Tomo i promrmljav nešto, valjda kletvu, uniđe u kuću.

Idući brzim korakom dođoše đaci skoro u dolinu Jagodnjak. Na Mladi Uskrs dolazi ovamo malone sva Požega i tu se prave džiliti (šibice, najviše crvene kore), kojimi momci daruju djevojke. U dolini toj rastu vrlo krasne i obilne jagode, pa od toga dobi dolina ime koje nosi. Ona nije ni odviš široka ni odviš duga, nu moglo se je ipak u njoj loptati.

Niti ne otpočinuvsji spremne se đaci odmah na loptanje. Našla se odmah palica pa njih dvojica počevši od donjega kraja hvataj rukom sad jedan, sad drugi i tko bijaše gornji, spadao je među one koji su loptu palicom topli, dočim su donjaci loptu hvatali dotle dok nisu srušili gornjake po zakonim igre.

Igra otpočne. Stariji đaci loptaju se, a mlađi skaču u potrazi za loptom kad treba. U tom ne prođe ni ura, kad al se ukaže čitav čopor kalfa na brežanjku s kojega se silazi u dolinu.

Jedan od đaka spazi ih i kaže drugima. Okrenu đaci glave prama strani otkud se primicahu kalfe i zatečeno gledahu nenadane te goste. - Kalfe. Bogami! - reče Marčin. I zgledaše se đaci od smetnje.

- Braćo - sabra se Marčin prvi - tu neće biti dobra. Ovi idu na nas; valjalo bi da se pripravimo i kako valja njih dočekamo. - I sastanu se đaci u bojno vijeće, te bude ubrzo zaključeno da stariji đaci, ako ih izazovu kalfe, udare na njih batinami i kamenjem, a manji da im bacaju u oči prašinu kako najbolje mogu, a i našao se ponegdje i valjan kolčić. Manji đaci napuniše brzo svoje rupce prašinom i pijeskom. Kad su se tako pripravili, prestanu se igrati i posjedaju naokup.

Uto se primaknu kalfe i pođu pravcem k đakom. Ovi ni riječi.

- Šta ste prestali igrati se? - upita đake surovim glasom jedan kalfa.

- Tako nas je volja! - odvrati jedan đak.

- Pa kad se ne igrate, dajte onda nama loptu da mi počnemo - reče kalfa.

- Ako ste se nakanili igrati, da ste ponijeli loptu sa sobom - odvratila odvažno đak i držeći loptu u ruci bacila ju nato uvis da ju opet uhvati; nu na nesreću lopta mu se izmače i otkotrlji do kalfa. Skoči jedan kalfa a skoči i đak i prignuv se k zemlji uzmu se oba otimati o loptu. Nu kalfa bijaše prije do lopte i zato ju je bio već zgrabio i ne pustio iz ruku. Naljućen đak, ni pet ni šest, udari šakom u lice nebogoga kalfu, da mu je odmah krv na nos poletjela.

Kad to vidješe kalfe, skoče do živica, pa oboružav se svaki od njih batinom pođu vičući i prijeteći na đake, na čelu im kalfa Tomo. Ali i đaci bijahu se jur poredali u vrste. U sredini veći đaci, a manji sa strane, kao čarkaši*. Stala i jedna i druga strana kad su bili na primaku; ne ima srca jedan na drugoga da udari. Nu ne dade bijes djeci dugo mirovati. Manji đaci segnu rukom u svoje natrpane rupce, pa šik prašinom kalfam u lice. Zaprášilo se, da ne vidi jedna četa druge. Kalfe psuju i prijete. Srljaju naprijed, nu bez cilja; ne smiju gledati, boje se prašine što ju đacići neprestano bacaju. U to bogme poče padati i kamenje, a doskora nastade i lomot batina, nastade jauk i pomaganje, a i cika djece. I bog znao kako bi dugo trajala ta borba, da se slučajno nije vraćao kono (komšija) Bokonjić sa Selaca* na svojih kolih. Vidjevši stari majstor taj sijaset što biva u Jagodnjaku, siđe s kola i poleti na razbojište. - Djeco, bog vas vidio - uze vikati kono Bokonjić s podaleka - što to radite? - Da ste taki prestali, il ću vas sve kolcem pomlatiti! - Prestane bitka. I đaci i kalfe obazru se na govornika. Kad ga spaziše kalfe, prisjede im borba. Ta kono Bokonjić bijaše majstor, a majstoru da samo išta pisne kalfa. Sad se istom primače Bokonjić bliže, al ima šta i gledati: neki razbijene glave, neki leži na tlu ozlijeđen na nozi; onaj opet razderane oprave ili izgrebena lica. Mali đaci, koje je šta zahvatilo, plaču i prijete se kalfam da će ih tužiti svom direktoru. Riječju užasno bojište. - Nesreće nijedne! - poče jadikovati kono Bokonjić. - To je zar vaš posao? Mjesto knjige i alata mrcvarite se kamenjem i batinami kao pustahije. No vi ćete znati! - I okrenuv se kalfam izdere se: - Odmah da se nosite odovud, bitange nijedne, imat ćete posla već sa cehom. A vi, derani - povika zatim đakom - da odmah za njimi krenete, inače ne fale vam korbači na sam »Te Deum«*.

Na ovu prijetnju razidu se borci muče, najprije kalfe, onda đaci. Koji nisu mogli sami ići, te su drugi podupirali. Mili bože, da je komu pogledati bilo taj ulaz u Požegu. Digla se skoro polovica grada da vidi tu strahotu. Strike psuju, a tete jadikuju, da se do boga čuje. Kalfe se uvlače u svoje stanove poput psetâ koja je gospodar opleo bičem. Tu se tad na njih srušio majstor i majstorica, pa ih grde da ne možeš slušati. Najgore bijaše kalfi Tomi, a kako da i ne bude? Došao kući razbijene glave i sav krvav u licu, a glavu mu razbio Marčin. Pa na sve to još ona strahota što ju je imao doma slušati. Ubogi Tomo!

Među đaci bijaše najgore nagrđen Marčin. Sve mu je lice izgrebao kalfa Tomo, a to ga je više peklo nego sva bol. Šta sve nije imao slušati od blebetave Marge! Nu sad više nikud iz te kože; šuti, pa trpi.

Sutradan se je u svem gradu govorilo samo o ovoj tučnji. Sastali se cehovi, sastao se učiteljski conses^{*}, da vijećaju o ovom slučaju. Gradski kapetan^{*} pako, komu je sinak također ranjen bio kamenom u koljeno, uze odmah stvar strogo istraživati. Zvao je preda se jednoga kalfu za drugim, a ovi zaplašeni sa svih strana priznaše da ih je kalfa Tomo Dragović zaveo da se osveti đaku Marčinu. Dočuv to nebogi Tomo prije nego bijaše zvan, sveže sve svoje stvari u rubac i ne rekav nikomu ni zbogom, uskoči u goru koja se je već u dvorištu Lukinovićeve počela dizati. Došavši gradski pandur po njega da ide u gradsku kuću^{*}, ne nađe ga kod kuće. Traže ga po svoj kući i po susjedstvu, nu Tome nema pa nema. Svi Lukinovićeve u brizi, nu ne ima fajde, nestalo ga.

Drugo sada nije preostalo van suditi onim koji su ostali. I tako podijeli gradski kapetan kalfam koju stotinu korbača, a đaci, među njimi i Marčin, budu isto tako počašćeni pred cijelim profesorskim consesom^{*} korbači uoči »Te Deuma«^{*}. Tužni Marčin nikad se nije nemilije vraćao kući u Đakovo nego sada kao kandidat filozofije^{*} s izgrebenim licem i dobivenom popudbinom. Tako se cijela stvar svrši, nu Tome nigdje ni živa, premda su ga gradski panduri posvuda tražili.

*

Dva mjeseca zatim idāše po gradskih ulicah glazba, a za njom nekoliko lijepo obučenih Lichtensteinovih husara^{*}. To su vojnici snuboci^{*}. Pet, šest zdvojnih muškaraca, napola pijanih, basrlja s njimi. Ovi bijahu jur nasnubljeni^{*}, pa pjevaju:

*Hajde brate, u soldate,
Bit će tebi ko i meni,
Na godinu sto talira,
Na nedjelju sto batina.*

To se je obično pjevalo od gorke ironije kad se je snubilo. Stali snuboci^{*} na Trg sv. Sebastijana, pa čekaju hoće li im koji momak na lijepak. Glazba udara, pjeva se, a vino teče potokom. Nisu zadugo čekali, al eno iz ulice Grgina dola primiče se žurnim korakom upravo k njim - Tomo Dragović. Došav do njih, dade odmah ruku stražmeštru^{*}, a tim je već bio nasnubljen. Udari glazba, nastala klikovanje nasnubljenika^{*}, a ubogi Tomo ispi suznim očima čašu koju mu dade jedan vojnik. Primivši običajnu nagradu, pođe Tomo s drugimi dalje po gradu. Gleda to svijet sa prozora, pa se krsti i čudi; - ženske plaču.

Kalfa Tomo međutim mišljaše da nije drugo učiniti mogao. Ova dva mjeseca bio je sakriven kod jednoga prijatelja svoga oca, pa jer se bojao sramote da ne dobije korbača kao i drugi kalfi a možda još i šta gorega - nasnubi se^{*} u vojake. Tim se je oprostio kazne, jer onda nije već gradski kapetan^{*} imao nikakova posla s njim.

Svatko u Požegi koji je čuo taj čin Tomin žalio ga je od srca. Teta Reza i lijepa Marica plakale su kao ljuta godina, a i striko Bono zaboravio je na sve pa se krio po

kući da nitko ne vidi njegova nemira. Ali čemu sva žalost? Tomo ostade vojakom i bude s drugimi odmah otpremljen u Osijek, a odonud dalje. Tko da opiše onu žalost od koje je Tomi srce pucalo kad je krenuo iz Požege. Slutiti ju je mogla sama Marica koja je vas taj dan kriomice gorke suze ronila.

*

Trgovac Plavšić, čim je čuo što je učinio Tomo, tro si je ruke od veselja. Mislio je sad je eto zgodan čas da se dočepam Marice. Kad je god samo mogao, pozivao je k sebi striku Bonu na čašu vina, a kadikad je i k njemu u kuću došao. Bono Lukinović nije znao kamo to nišani, pa zato nije se ni sustezao polaziti kuću Plavšićevu. Ali zato je neboga Marica odmah osjetila nakanu njegovu. Zнала je to i mati njezina, ali nije kćeri ništa govorila bojeći se da je ne ražalosti, jer je vidjela da očito pogiba otkada se je ono zбilo s Tomom.

Jedne večeri iđашe Bono kući iz vinograda i to mimo kuće Plavšićeve. Ovaj ga po običaju zovne na čašicu vina. Striko Bono, ponešto umoren od puta, privoli u tu ponudu i uniđe. Donese se vino, i njih dvojica stanu pijuckati. Jedna čаша toči se za drugom i zaslađuje razgovor. Govorilo se o svačem što su njih dvojica pravo znala i ne znala. Najednom okrene Plavšić govor na ženidbu. - Ej - reče - da mi je naći vrijednu djevojku, evo ovaj čas bi ju oženio.

- Pa moglo bi se to naći! - primijeti Bono. Nastane stanka.

- Majstore Bono! - prihvati Plavšić. - Govorit ćemo kao ljudi. Zar ne bi vaša Marica bila pristala žena meni? Šta kažete na to? - I upre svoj pogled u majstora Bonu.

Bono šuti jedan čas, a onda će na to: - Eh, samo ako će vas htjeti. To bi se istom moralo vidjeti.

- Bono, dragi susjede! - začе molećim glasom Plavšić. - Dajte, gledajte vi zaboga da ju privolite. Ja tu ne mogu ništa, znate kako su stidne naše djevojke; ne može čovjek - da riječ o tom s njimi govori. Kažite joj sve što je i kako je, ja već dugo imam oko na nju.

- E vidjet ćemo! - odvrati Bono iza poduže stanke. - Koji dan reći ću vam što je - I to rekav oprostí se s Plavšićem i ode kući.

Ovako uzrujan nije bio Bono nikada u svom životu. Do Plavšićа nije nikada mnogo držao, ali bio je u njegovoj kući, pa kako da ga uvrijedi ako bi ga naprečac odbio! Savjestan kako je bio, odluči posavjetovati se sa svojom ženom, pa onda da ova upita svoju kćer.

Drugoga dana bijaše nedjelja. Marica otišla k fratrom na večernju. Bijaše dakle najbolja zgoda da se Bono porazgovori s tetom Rezom. I zбилja pripovjedi joj sve. Čuvši to teta Reza uzdahnu teško, pa će onda: - Ah, moj Bono, bolje bi bilo da

nismo ni toga djeteta imali. Otkada ode Tomo od nas, umire nam dijete na žive oči. Kako ju poznam, ona se ni udati neće ako ne dočeka Tome. - I uze si fertunom* trti suze koje su joj navrle na oči.

Kimne Bono glavom po dva i tri puta, pa prihvati za male stanke: - Da ju bar pitaš; meni je draže da znam hoće li ga ili neće. Obećao sam da ću mu reći, pa zato ju pitaj.

- Pitat ću ju - odvrati teta Reza, - ali znam unaprvdo što će mi reći. Pa da ti pravo kažem, da je Plavšić vicišpan*, ne bi mu dala kćeri svoje; ne znaš li da je pijanica, kartaš - i tu zape teti Rezi riječ u grlu od plača.

- Znam ja to - reče Bono tiho - ni meni nije baš pravo ali pitaj ju, da mu bar znam reći kad sam mu već obećao.

- Kad te je volja - odvrati Reza - pa ću ju pitati.

Uto se je svijet vraćao sa večernje. Naskoro vratila se i Marica. Striko Bono otišao susjedu na klupu sjediti, samo da budu nasamu mati i kći, da im ne smeta; jer što se tiče stvari kćerina srca, to otac uvijek po materi od kćeri onda doznavaše.

Kad je Marica svukla svečanu opravu i sjela s majkom na prag kuće, uze joj ova kazivati sve što je čula od oca. Za svega toga drhtaše Marica kao šiba na vodi. Vidjevši to teta Reza, smili joj se jedinče njezino i reče joj žalostivo: - Ne plaši se, dijete, ja te ne silim, a ni otac; već te samo pitamo hoćeš li za njega poći ili ne, da mu otac može kazati.

- Majko! - progovori kroz plač Marica. - Volim prije poginuti nego poći za takova čovjeka kao što je naš susjed Plavšić. Ako ne dočekam Tome, dočekat ću se smrti i groba hladna.

Umukoše obje na to. Samo je Marica gutala potihogorak plač.

Navečer istoga dana kaza teta Reza svom suprugu sve što je čula od kćeri. Smrštio se striko Bono i onaj čas ode Plavšiću, pa mu odrješito ispovjedi odluku svoje jedinice.

- Ne zamjerite, kôno! - zaključio majstor Bono - ja ne mogu da otrujem život svomu jedinomu djetetu.

- Kako vaša volja! - primijeti Plavšić s kiselim licem.

- To je volja moga djeteta! - odvratio striko Bono i oprostio se sa svojim susjedom. Od toga vremena nije već Plavšić mislio na ženidbu s Maricom.

*

Prošle su dvije godine iza kako je Tomo ostavio Požegu. Bijedna Marica sve je više ginula, tako da su joj se roditelji uzbojali za život. Od Tome ni glasa ni traga. Majstorica Reza plakaše s kćerju po više dana, a stari Bono ionako od starosti obnemogao, ushukao bi se vazda gledeć tu gorku žalost u svojoj kući. - Samo da mi ga bog donese živa! Za tri nedjelje su vjenčani! - Tako bi često put stari Bono uzdahnuo za Tomom.

Bilo je nekoliko mjeseci iza krvave bitke kod Lipskoga*, gdje je godine 1813. car Napoleon I. pobijeđen bio. Mrak se je uhvatio sve okolice požeške. U sobi je stari Bono zamišljeno pušio svoju lulu, a teta Reza molila se bogu iz Kanižličeva* molitvenika: »Ključ raja.« Marica je vezla na svom rupcu. Najednom pokuca netko na prozoru. Striko Bono skoči i otvori prozor da vidi tko je - Majstore, ja sam, vaš kalfa Tomo! - čuo se drščući glas s vana.

- Isuse! - viknu u jedan glas Bono, Reza i Marica. - Hodi, sinko, unutra! - sabra se prvi striko Bono, prepoznav i zbilja Tomu - ja ću ti odmah otvoriti.

I dok je drščućom nogom išao Bono da otvori svomu kalfi, drhtahu mati i kći u sobi kao šibe na vodi.

Uljeze doista Tomo u sobu. Vani na dvorištu poljubio ruku majstoru i upitao ga: - Majstore, primete li me opet na zanat; nisam više vojak!

- Sinko! - odvratio mu Bono. - Sam mi te je bog donio, u tri nedjelje bit ćeš mi zetom. - I unišao Tomo u sobu, pa kad vidio plaću mater i kćer, oslonio se laktom o stijenu i briznuo plakati kao malo dijete. Čuo je on već prije od svojih prijatelja kako je s njim u kući Boninoj, pa zato onaj njegov plač bijaše nijemi izljev toli živa njegova osjećanja.

Da se zna. Kod Lipskoga* bude Tomo ranjen u desno koljeno, i akoprem nije šepucao, ne bijaše ipak prikladan ni za poduži hod, a za jašenje još manje jer je izgubio snage u koljenu kojim se je imao o konja držati. On bude zato kao hrabar vojnik s kolajnom otpušten iz vojske.

Daljnje pripovijedanje suvišno bi bilo. Jedan drugomu ispričovijedao se do sita, i mnoga se suza prolila za toga pripovijedanja. Tomo uvijek vrstan kalfa, načini uskoro takozvani »Meisterstück«* i bude priznan u dva tjedna majstorom. Nekoliko dana kasnije slavila se i svadba njegova s lijepom Maricom. I mladenci i roditelji bijahu sretni preko mjere. Tomo preuzeo posao majstora Bone i življaše sretno i blaženo sa lijepom svojom ženicom; a uz njih bijahu sretni i roditelji njihovi.

*

Što se zbilo s Marčom i blebetušom Margom?

Marčo izučio prava i postao baš u ono vrijeme, kad se je Tomo oženio, kancelistom* županije požeške. I on je dakle postao sretan.

A Marga? - Tko bi mislio? Nju je oženio Franjo Plavšić kad ga već nikoja razborita djevojka uzeti ne htjede! Dakle i Marga bijaše sretna; - a da li je Plavšić sretan postao, neka sude čitatelji po Marginu jeziku.

Vijenac, 1871.

RJEČNIK

Bene dicit (lat.) - Pravo veli (J. E. T.)

birsa (lat.) - vinska plijesan, talog od vina

bo, jer

Bonam noctem, amice... (lat.) - Laku noć, prijatelju; valja mi kući poći; moja baka sjedi sama u zapečku (J. E. T.)

conses (lat.) - sjednica

crni đak - student teologije, klerik

čarkaš - istureni vojnik kao predstraža (koji započinje čarku, borbu)

čimen (tur.) - livada, tratina

država kapistranska - franjevačka provincija (teritorijalna jedinica) nazvana po talijanskom franjevcu Ivanu Kapistranu (prezime po tal. gradu Capistrano), svecu katoličke crkve (1386-1456), glasovitom propovjedniku i vojskovođi; s Ivanom Hunjadijem branio Beograd protiv Turaka god. 1456; umro u Iloku iste godine

đerz (tur.) - momak

Ergo incipe! (lat.) - Počni dakle! (J. E. T.)

fertun (njem.) - pregača

gradska kuća - općinska uprava

gradski kapetan - šef policije

grovnjača - vijenac smokava, oraha ili kojega drugog voća odn. licitarskih kolačića

gvardijan (tal.) - starješina, predstojnik franjevačkog samostana

Hej studiosi, viri generosi! (lat.) - Hej đaci, viteški junaci! (J. E. T.)

husar, (od mađ. riječi **husz** - dvadeset; dvadeset seljaka imalo je obvezu opremiti jednog konjanika za rat) - pripadnik konjaničke jedinice u starije vrijeme

Imbrišimović, Luka (1620-1698) - franjevac, slavonski narodni junak; pobijedio god. 1689. jednu tursku četvu kod Sokolovca blizu Požege

jurat (lat.) - student prava

kancelist (lat.) - pisar, niži činovnik

kandidat filozofije - u starom je školstvu gimnazija imala šest razreda (nakon završene osnovne škole); zatim su dolazile dvije godine tzv. filozofije kao priprema za sveučilišne nauke (svršeni **rhetor** (v.) dobivao je naslov »kandidat filozofije«)

Kanižlić, Antun (1700-1777) - isusovac, pjesnik i pisac (**Sveta Rožalija**); pored posve literarnih djela pisao i molitvenike koji su se odlikovali dobrim jezikom i stilom; neko vrijeme živio i u Požegi

kapuš - vrsta igre loptom, koja se - po Tomićevu opisu - sastojala u tom da su jedni loptu bacali uvis, a drugi je morali dočekati palicom; svaki promašaj računao se kao negativan bod

kolačarka - »kolačarke su u Požegi vrst piljarica, samo što uz povrće prodavaju kruh i rakiju« (J. E. T.)

korduvan - fino učinjena kozja koža

latinska škola - gimnazija (jer se u njoj učio latinski jezik)

legeš (iskv. lat.) - zakoni (pravilno: **leges**)

Lichtensteinovi husari - očito po imenu jednoga od austrijskih vojskovođa toga imena (Joseph Wenzel, 1696-1772; Johann Joseph, 1760-1836); u Austriji su naime pojedini velmože bili i vlasnici, odnosno pokrovitelji vojnih jedinica

Lipsko - slavenski naziv za njemački grad Leipzig

majales - svečanost (prvotno školska) u prirodi u mjesecu maju

majbaum (njem. **Mai** - mjesec maj, svibanj; **Baum** - drvo) - svibanjsko drvo (okićena jela ili breza); sam Tomić u daljem tekstu ističe da je ova njemačka riječ isto što i maja u seljačkom puku. »Prvoga svibnja očekuje svaka požeška djevojka od svoga milosnika da joj kuću okiti majom, lisnatim stabalcem, iskićenim vrpčama«

Meisterstück (njem.) - ogledno djelo, izrađevina što ju je nekada morao izraditi kalfa da bi mu bio priznat status majstora

mores (lat.) - red, vladanje, običaji; **naučiti koga mores** - dozvati k pameti, naučiti redu, kazniti

na ključ zidana kuća - zgrada sa dva krila koja se sastaju pod pravim kutom (obično na uglovima ulica)

napijač - igrač u igri kapuša (v.) koji »loptu uvis baci onomu koji ju ima palicom zahvatiti« (J. E. T.)

nasnubiti se - najmiti se, dati se »zavrbovati« u vojsku

nasnubljenik (isp. snubok) - zavrbovani vojnik, najmljenik, plaćenik

nuzljub - konkurent u ljubavi, takmac, suparnik

oka - stara mjera za tekućine, litra i pol

osloboditi - proglasiti učenika u privredi pomoćnikom (šegrta kalfom), pošto je izučio zanat

pijanac - vrsta kolača umiješenog s vinom

prirječje - poslovice, uzrečica

Quaemaribus i simplicia - latinska besmislica (majstor je naime htio pokazati kako »vlada« latinskim jezikom)

rhetor (grč.) - govornik; u starom školstvu naziv za đaka koji je završio niži stupanj više naobrazbe, što se dijelio na gramatiku, dijalektiku i retoriku (isp. kandidat filozofije)

rif (mađ.) - aršin, lakat, stara mjera za dužinu (70 cm)

saragoška blebetuša - tip iz drame *El Desdén con el desdén*, koju je napisao španjolski dramatičar Agustín Moreto y Cabana (1618-1669)

Selca - selo kod Požege (J. E. T.)

serašcer (tur.) - vojskovođa, vojvoda

s nubok - onaj koji snubi, vrbuje; pored običnog značenja »prosac koji dolazi u kuću udavače«, imala je riječ i vojničko značenje u doba kad nije bilo opće vojne obaveze. Selima i gradovima obilazile su vojničke komisije i snubile mladiće da stupe u vojsku; u novijim našim prijevodima služi umjesto snubok izraz vrbovnik, načinjena prema njem. **Werber** - prikupljač, korteš

sokolovac - vrsta vina, po brdu Sokolovcu kraj Požege

stražmeštar - narednik (najviši podoficirski čin u nekadanjoj austrijskoj vojsci)

strunjača - torba od strune, kostreti

šijačka metropola - glavni grad Šijaka (tj. Požege); ima različitih mišljenja zašto se Požežani zovu Šijaci (najvjerojatnije zato što su košulje zakapčali na šiji a ne ispod vrata, kako se to obično radi)

špencer (njem.) - kratki vuneni kaput

teglica - nategača, cmrk, cuk, sprava za isisavanje vina iz bačve

Te Deum (lat.) - nekada završna školska svečanost sa službom božjom pri kojoj se pjevala lat. pjesma Te Deum laudamus - Tebe Boga hvalimo

vallis aurea (lat.) - zlatna dolina

vandrovka (njem.) - putovanje mladoga kalfe po svijetu od majstora do majstora u svrhu stjecanja radnoga iskustva

vicišpan - podžupan, zamjenik velikog župana, jedan od najviših činovnika neke županije

vijoglavka - ptica iz roda djetlovki; može vrlo neobično iskrivljivati vrat i viti glavom, osobito kad je uzbuđena

znaličan - radoznao, znatiželjan